

LATINCA SÁNDOR ÚTJA A FORRADALMAKIG*

DR. KAVÁSSY SÁNDOR

(Közlésre érkezett: 1973. január 30.)

„...Elégedetlenség tombol szívemben. Gyűlölöm a világot, ezt a megfertőzött társadalmi rendszert...”

(Latinca levele feleségéhez az olasz harctérről, 1918. máj. 15.)

Latinca Sándor 1886. ápr. 5-én Latinca György géplakatos és Katarina Jovanov harmadik gyermekeként Aradon, a Lipót utca 1. sz. alatt álló épületben született. Harmadnapra, 1886. ápr. 8-án a Keresztelő Szent János napját tartó görögkeleti plébánia templomába viszik, ahol a keresztségben a Sándor Aurél György nevet kapja¹.

A XIX. század végi Arad megye jellegzetesen nemzetiségi vidéke az országnak. A döntő többség román, akikhez képest együttesen is csak kisebbséget alkotnak az ott lakó magyarok, németek, szerbek és szlovákok. Jóllehet maga Arad magyar többségű és erősen magyarosodó város, ha arányeltolódásokkal is, de végeredményében ugyanazokat a színeket mutatja, mint a megye nemzetiségi térképe, magyar lakosságának egy része is erősen kevert, vagy frissen asszimilált.

Latinca ez utóbbiak közül indul. Latinca György, az apa, magyar nemzetiségűnek vallja magát. A Temes megyei, román, szerb és magyar lakosságú Munárról kerül Aradra. A családi hagyományok szerint egyébként a Latincák olasz ősöktől származtatják magukat², habár a név alapján, melynek Mikesy Sándor délszláv, pontosabban szerb eredetét mutatta ki³, teljesen indokolt, hogy szláv ősöket feltételezzünk. Ezt látszik alátámasztani a család görögkeleti vallása is. Katarina Jovanov aradi szerb. Erről tanúskodik a név mellett a család birtokában levő cirillbetűs keresztleveél is. Családját egyébként erős szálak fűzik a románsághoz is, egyik nagybátyja, Gavril Bodea, aki egyébként Latincának is keresztelő papja, román pópa.

A szülők 1830-ban kötött házasságában azonban nem csupán két különböző nemzetiségű, hanem két, meglehetősen eltérő, sőt ellentétes egyé-

*A szerző Latinca Sándor (Külön figyelemmel somogyi korszakára) c. munkájának első fejezete.

niségű ember sorsa kapcsolódik össze. Latinca György nyugodt, megfontolt, reáliákban gondolkodó ember. Katarina Jovanov ideges alkat, érzékeny és babonás, akinek nem ritkán látomásai is vannak. Egyébként derék, jóra való családanya. 12 gyermeknek ad életet, akik közül öten érik meg a felnőtt kort. Gyermekai tőle öröklik nyugtalanságukat, s minden bizonnyal ideges, érzékeny természetüket is.

Egy ideig Aradon él a család, majd — valószínűleg az 1890-es években — Magyarpécskára költöznek, ahol Latinca György az ottani fűrésztelep gépészeként dolgozik.

Latinca György egyébként szorgalmas, törekvő ember. Pécskán kertes háza, az istállóban tehene, az ólban disznója van. Ő maga megbecsült iparos Pécska társadalmában. Szó sincs róla, hogy éhezne, nyomorogna, vagy szükségét látna a család. Sőt! Minden gyermekét taníttatja. Elza, Latinca lánytestvére, polgáriba jár, majd Münchenbe kerül és sikeres festőművész lesz. Érettségit tesz a legkisebb fiú, Romulus is, aki mint köztisztviselő futja meg pályáját — hogy csak röviden utaljunk a környezetre, amelyből Latinca indul⁴.

Latinca gyermekkorá egyébként fehér foltként áll előttünk, s a források csak attól kezdenek szólni róla, hogy 1896-ban az Aradi M. Kir. Állami Főreáliskola tanulója lesz, s ezzel megkezdődik sikeresnek kevésbé mondható középiskolai pályafutása. Az első osztályon még csak sikerül átdöcögnie valahogy. A második év vége keserű csalódást hoz. Hat tárgyból, magyarból, németből, földrajzból, mennyiségtanból, mértani rajzból, természetrajzból bukik. Nem tudni, hogy szülői parancsra-e, vagy saját elhatározásból, 1898-ban ismét nekivág a második osztálynak, de a kívánt eredményt most sem sikerül elérnie. Ezúttal öt tárgyból húzzák el.⁵ Nyilván nem a képességekkel van a hiba. A jegyek inkább a szorgalom hiányára látszanak utalni, bár a lehetséges magyarázatok és feltevések közül talán legkézenfekvőbbnek az látszik, amire alább idézendő nyilatkozatából következtethetünk, hogy ti. mint legidősebb fiúnak otthon is dolgoznia és apjának is segítenie kell. A „4 elemít végezve 2 évig lakatosinas voltam” — hangzanak erre utaló szavai 1919. szept. 16-án történt kihallgatása alkalmával⁶. A sikertelen kísérlet után, 1899 őszén az Arad Városi Polgári Fiúiskolában vág neki ismét a második osztálynak. Ezúttal már sikerül kívágnia a rezet, s ha nem lesz is első eminens, a jó tanulók közé emelkedik. Jól tanul a következő osztályban is, s 1902-ben minden baj nélkül fejezi be a polgárit⁷. Az év őszétől a Lippai Állami Felsőkereskedelmi Iskola tanulója. Itt elért eredményeit nem ismerjük, minthogy erről az iskola értesítői tapintatosan hallgatnak, s erre nézve más forrás sem áll rendelkezésünkre. Egy „baleset” azonban itt is éri, az 1904—1905-ös tanévben a középső osztályt ismételnie kell.

Szó sincs azonban arról, hogy a gyengén tanuló Latinca szürke, a nagy tömegben elvesző alakja lenne a lippai diákságnak. Egykori iskolatársa, az akkor még polgárista Kovács József évtizedek múltán is lelkesedéssel emlékezik rá és az együtt töltött diákévekre. Igaz, ebben az utókor ítélete is benne foglaltatik, de, hogy ez a lelkesedés nem alaptalan, arra számos adatot találni az iskola egykorú értesítőiben. 1904. febr. 6-án a lippai József főherceg Szállóban rendezett Rákóczi-esten mint tehet-

séges szavaló tűnik fel. Szávay Gyula *Vitézének Rákóczi Ferencről* c. versét mondja, s ezért 10 korona jutalomban részesül. Ettől kezdve állandó szavalója az iskolai ünnepélyeknek, s ezért jutalmakban részesül és dícsérő oklevelet kap. 1904 szeptemberében az önképzőkör alelnökévé választják. Ugyanez év októberében választmányi tagja lesz az iskolai segélyező egyesületnek, mely az iskolai értesítő szavai szerint a szegény sorsú tanulók tankönyvvvel való ellátásán túl azt tekinti feladatának, hogy „készpénzbeli jutalmazásokkal szorgalomra és kitartó munkásságra ösztönözze a tanulókat”.

1905 nyarán rövid utazást tesz Romániában és Törökországban⁸. Valószínűleg ez útja alkalmával történik, amire utóbb büszkén hivatkozik, hogy Konstancában egy halászcserében találkozik a Knyáz Pátyomkin lázadó matrózaival⁹. Nem tudni, hogy a találkozás hatására-e, vagy csupán hazafias felbuzdulásból, az ősz folyamán olyan tettel tűnik ki, amelyre az egész Lippa felfigyel. Október elején küldöttséget szervez, s ennek élén, igazgatójának kifejezett tilalma ellenére, október 6-án részt vesz az Aradon rendezett, nagy nemzeti megmozdulásnak számító gyászünnepélyen. Ekkor egyébként már a lippai diákság egyik vezérének számít, amennyiben pár héttel azelőtt választják az iskolai önképzőkör elnökévé. Ez azonban még korántsem volna elég, hogy megmeneküljön az aradi útért kijáró büntetéstől. A már említett Kovács József írja, hogy a kicsapás, az eltanácsolás veszélye lebeg feje, valamint „pártütő” társai felett. Kovács szerint a tanári kar már meg is hozza az ítéletet, amikor a diákság kétnapos sztrájkba kezd. Latinca és társai így büntetlenek maradnak, viszont Tóth Józsefnek, az iskola bálványozott igazgatójának távoznia kell, büntetésből Szegedre helyezik az ottani felsőkereskedelmi iskola igazgatójának¹⁰.

A nevezetes útról egyébként a helyi sajtó, a *Lippai Újság* is megemlékezik: „Az aradi 13 vértanú halálának évfordulóját kegyeletes gyászszal ünnepelte meg az egész ország közönsége. Ez alkalommal Aradon a vértanúk szobrát megkoszorúzták, s gyászünnepet tartottak az ottani templomban, majd a menet kivonult az Új-Arad közelében fekvő vesztőhelyre is, hol alkalmi szónoklatok lettek tartva. E napon Aradra a vidékről számosan rándultak be, s köztük a helybeli felsőkereskedelmi isk. tanulói is, kegyeletüket lerovandó az iskolai szabályzat ellenére és az igazgató tilalma dacára... Délután érkeztek vissza Aradról, s a Kossuthnóta éneklése közben az igazgató lakása elé vonultak. Az igazgató később beszédet intézett a növendékekhez, melyben kijelentette, hogy a tilalmat azért tartotta fenn a növendékekkel szemben, mert erre kénytelen volt, tekintve, hogy a szünnapok adásában ő is korlátozva van. Az igazgató szavaira a növendékek egyike válaszolt, s válaszában kijelentette, hogy tettüket hazafiságból cselekedték, s a következményekkel szemben következetesek. Az ifjúság azután szép csendben eloszlott”¹¹.

Minden okunk megvan annak feltételezésére, hogy a növendék, aki az igazgató szavaira választ adott, Latinca volt. Nehezebb feladat eldönteni, hogy a derék igazgatónak vajon ezért kellett-e távoznia. Mindenesetre az a tény, hogy valóban rövidesen, tanév közben kellett elhagynia az iskolát, büntetésre utal. De ezt látszik megerősíteni az is, hogy város-

szerte hősként ünneplik. 1906. február 13-án a tanulóifjúság fáklyás zenét ad lakása előtt, ahol Latinca mond az egykori híradás szavai szerint szívhez szóló búcsúbeszédet. Ugyanaznap este a tanári kar búcsúvacsorát rendez, február 19-én pedig a város polgársága ugyancsak díszvacsora keretében búcsúzik. Amikor pedig február 21-én vonatra száll, hogy elhagyja Lippát, valósággal tüntetnek mellette, s addig harsog a lelkes diákság éljenzése, míg a vonat el nem hagyja a pályaudvart¹². Lehetséges tehát, hogy Tóth igazgató többet mondott október 6-án diákjai előtt, mint amennyi számára megengedett volt, vagy talán vonakodott rebellis diákjaira kiszabni a büntetést, nem tudjuk. Mindenesetre a Szegedre való áthelyezés olyan büntetés, amit akár jutalomnak is el lehet fogadni.

Nem tudni, hogy Latincát hogy érintette az eset. Biztosan csak annyit tudunk, hogy most már nem csupán szavalóként, hanem tollforgatóként is kitünteti magát. *Textiliparunk* című munkájáért az önképzőkörben dicsérő oklevelet kap. Tudomásunk szerint ez a munka első alkotása, sajnálatunkra azonban nem áll rendelkezésre. Forrásaink egyebekben hallgatnak róla, csupán annyit tudunk megállapítani, hogy 1906. június közepén *megfelelt* eredménnyel érettségizik¹³.

Az érettségi után leszolgálja az önkéntes évet, és tisztivizsgát tesz. Ezt követően Németországba, Mittweidába megy, hogy elvégezze a gépészeti és elektrotechnikai főiskolát. Tervét azonban nem válthatja valóra, mert nincs rá pénze, a nyolchónapi ott tartózkodás után haza kell jönnie. 1908-ban Budapesten Molnár Béla műszaki és szabadalmi irodájában vállal munkát. 1909-ben három hónapot tölt Párizsban¹⁴, s itt kapcsolatba kerül Gustave Herve mozgalmával¹⁵. 1910-ben tagja lesz a Szociáldemokrata Pártnak. A következő évben, 1911-ben kilép a Molnár-cégtől, s egy ideig a *Kisiparosok Lapját* szerkeszti, majd a Sebők Gyula-féle fővárosi sajtóirodán dolgozik, mint parlamenti tudósító. 1912-ben a Molnár-irodához megy vissza, s ennek később cégvezetője lesz¹⁶. Hírlapírásszerelmével azonban ezután sem szakít, ír, dolgozik, publikál, és később Somogyban is az újságíró toll az, mely először támaszt szélesebb körű érdeklődést személye iránt.

Még 1912 februárjában tagja lesz a Magyarországi Vas- és Fém-munkások Szövetségének¹⁷. És még ugyanez év júliusában megismerkedik Manz Erzsébettel, akivel később, 1916. december 26-án házasságot köt Budapesten¹⁸.

Nagy utat hagy maga mögött ezalatt szellemének fejlődése is, mely — mint láttuk — korán fordult határozott irányba, s találta meg érdeklődésének fő területeként az irodalom mellett a történelmi, politikai és társadalmi kérdéseket. A század eleji Arad megye a szociáldemokrácia élénk tevékenységének színhelye, napirenden vannak a sztrájkok, élénk a mozgalmi élet. Feltéhetőnek kell tartanunk tehát, hogy politikai érdeklődésének kialakulásában ez a tény is fontos szerepet játszott. Így jut el már fiatalon a korabeli szocialista irodalom és a magyar polgári radikálisok műveinek olvasásához, miként azt 1919. szeptember 16-án törént kihallgatása alkalmával tett, s számunkra már az út végéről hangzó nyilatkozatában is olvashatjuk: „Társadalmi kérdésekkel foglalkozó, történelmi, továbbá szocialista könyveket kora ifjúságomtól kezdve olvas-

gattam”¹⁹. Könyvei sorában Dávid: *Szocializmus és mezőgazdaság*, Jászai: *A történelmi materializmus állambölcsélete*, Pikler: *A lélektan alapelvei*, Kautsky: *Marx gazdasági tanai*, Ratzenhoffer Gusztáv: *A szociológiai megismerés lényege*, Dániel Arnold: *Föld és társadalom*, Somló Bődög: *Allami beavatkozás és individualizmus* és más hasonló művek szerepelnek. Így korántsem különös, hogy már fiatalon nagy és nemes eszmények hevítik. Nem véletlen, hogy 1907—08-ból ránk maradt aforizmagyűjteményében, melyet „Egyet-mást a szívemből” címmel vezet, ilyen feljegyzéseket találunk: „Aki boldog akar lenni, annak a haza és az emberek közös ügyeiben korán részt kell vennie.” „Az élet nem örökös, tehát siessünk használni embertársainknak.” „A jövő emberiség vallása: a szocializmus.” „Szabadságot, egyenlőséget és testvériséget az emberiségnek, és meglátjátok, olyan lesz a világ, mint az örökzöld erdő, mely bódítólag visszhangzik a madár víg dalától.”²⁰

Határozott elveket valló, külföldet járt, művelt fiatalember, amikor kitör az első világháború, s őt is behívják katonának. Hadapród őrmesterként vonul be, és előbb a 33., majd a 85. gyalogezredben szolgál. Két évet az olasz fronton húz le. Hősiességével, bátorságával kitűnik, s egyike lesz a monarchia legszebben dekorált tartalékos tisztjeinek. Megkapja a bronz vitézségi érmet, a nagy- és a kisezüstöt, a Károly-csapatkeresztet, mindkét signum laudist, a koronás aranyérdemkeresztet, és többször részesül írásbeli dicséretben²¹. De sem a kitüntetések, sem a dicséretetek nem feledtetik vele a háború borzalmait és embertelenségét. Máig is megrendítő eseteit jegyzi fel a katonák szenvedéseinek. „Elképzelhetetlen a szenvedés — írja noteszébe 1916. december 8-án —, amit itt katonáink keresztüléltek, míg primitív eszközökkel ásták belé a lövészárkot a sziklába. Esőben, hóban, reggeltől estig dolgoztak heteken keresztül, a ruha a katonákon a vértől és sártól több kilogrammal nehezebbé vált, s amikor ezeket a krisztusi arcokat meglátta egy tábornok, összecsapta mindkét kezét, és így kiáltott fel: »Az emberi szenvedésnek végső foka!« A vízhiány csaknem örüllté tette az embereket. S amikor eső után néhány percre rá hófúvás állott be, és fagyott — beállott a borzalom utolsó felvonása. A vizes ruha megfagyott az embereken, nemkülönben az ing is kőkeménnyé vált. Sírás és jajgatás hallatszott ilyenkor e borzalmak tanyáján. Az egyetlen fedezék, ahol tűz égett, a századparancsnoké volt. A hóval fedett tetőre feküdtek a katonák, ahol a tetőből kinyúló kályhacsövet karolták át, és sírták át a rémes éjszakát. Talán ezt a jajveszékelést hallották a haditudósítók víg danának. Lehetséges, hogy a lövészároktól 20—30 kilométernyire dálnak hallatszott.”²²

Dramai hangon ad számot szívszorongató élményeiről feleségéhez írott leveleiben is. „Drága Kis Fiam! Könnyel írom ezt a levelet — írja 1917. január 2-án kelt soraiban —, öt perccel ezelőtt fejlővést kapott a legényem, Gábor, és meghalt. Borzalmas tragédiája az emberi sorsnak. Még néhány perce vígan dalolta nótáját, s örömmel gondolt arra, hogy három hónap múltán ismételten meglátjuk kedveseinket, most halott, meghalt, mert így kívánta néhány gazember gazdasági érdeke. E pillanat a bosszúállás minden fegyverét kezembe adja; nem tudok megalkudni azzal a sorssal, melyet néhány bitang szabott ki részünkre.

Tőlem tíz lépésnyire kapta a lövést, elbukott és jajszó nélkül meghalt. Ráztam, ordítottam rá, fölemeltem, de mindhiába, kiapadt a patak, mely a szívet hajtja.

Szerettem ezt a fiút, mert oly becsületes és ragaszkodó volt hozzám, és igazi fájdalommal érintett halála.

Ne haragudj édes Cicám, hogy nemigen tudok írni, de annyira fájdalmasan érint a fiú halála, hogy sírni tudnék.” „Mindennap pusztulnak az emberek. Mikor lesz vége ennek a mészárlásnak.”

„Ez a tömegmészárlás — írja 1917. május 30-i levelében —, melyet a háborúnak harmadik esztendejében néhány agyalágyult katona még mindig tudománynak, stratégiának és taktikának nevez, borzalommal tölti el a lelkemet, s kinek a blúza alatt még melegen dobban a szíve, bosszút esküszik azok ellen, akik lehetővé tették milliók meggyilkolását. Ha módomban állana, minden háborús uszítónak, diplomatáknak, tábornokoknak, minisztereknek és újságíróknak asztalára küldenék egy-egy emberi húsdarabot, hadd lássák munkájuk eredményét, micsoda termelésnek adminisztrátorai ők!” „Sok volt már nekem a vérengzésből...”²³

Apokaliptikus élményei, az átélt borzalmak késztetik, hogy kutatni kezdje a háború okait, s tollal tiltakozzon az embertelenség ellen. Amikor 1917-ben hosszabb szabadságot kap, megírja *Háború az uszító sajtó ellen* c. röpiratát²⁴. A munkát azonban Vázsonyi igazságügy-miniszter elkoboztatja, és csak 1918-ban jelenik meg²⁵.

A munka alap gondolata, melyre több alkalommal is nyomatékkaal tér vissza, hogy a világháború kirobbantásáért elsősorban a kapitalista és nacionalista sajtó felelős. „Nem Princip gyilkos golyója — írja —, hanem a sajtóparaziták hóhérmunkája eredményezte ezt a borzalmas világháborút, hogy a kizsákmányoló kapitalizmus érdekeinek huliahegyeken keresztül is érvényt szerezzenek.” A tétel igazolására sorra veszi és kimutatja a korabeli Európa vezető sajtóorgánumainak tőkés kapcsolatait, és rámutat háborús felelősségükre. A munka zárórésztében rendszabályokat követel a „szennyas ár”, az uszító sajtó megfékezésére.

Külön figyelmet érdemlő része a munkának az az érvsor, amelyet azok ellen a „politikai szélhámosok és hisztérikus újságírók” ellen vonultat fel, akik a háború kitörésekor „diadalmámmorral” „a nemzetköziség csődjét, a szociáldemokrácia vereségét” hirdették. Védelmébe véve (az egyébként valóban csődbe jutott) Internacionálét, hangsúlyozza, hogy annak már a háború előtt is „meghatározott álláspont”-ja volt a háborúkról, és azon a háború ténye sem változtatott. Ennek alapján (nyilván megfelelő információk hiányában) annak a reményének ad kifejezést, hogy az Internacionálé nemcsak békében, de háborúban is harci fegyvere lesz a munkásságnak. „Meglátjuk — írja —, hogy az Internacionálé olyan szervezetté alakul ki, mely nemcsak a világbéke megteremtésén fáradozik, de képes lesz teljes erejét összpontosítani arra az esetre, ha valamely állam háborús bonyodalmakat akarna előidézni, vagy háború esetén az egész proletárságot csatasorba állítani a háborúval szemben; olyan szervezetté formálódik, mely nemcsak elvben, de gyakorlatban képes... a világbékét állandósítani.” A munkásságról szólva hangsúlyozza, hogy azt a háború sem tette nacionalistává, hanem csak még szenvedélyesebb összefogásra

és szolidaritásra ösztönözte. „Meglátjuk — jelenti ki —, mihelyt a háborús kapitalista jog érvényét veszti, fölemeli fejét a nacionalistának hitt nemzetközi proletariátus, és nem az ellenséges állam proletárjai, hanem a hazafiság leple alatt a legbecstelenebb eszközökkel dolgozó kapitalizmus ellen indítanak kíméletlen harcot.”

Mérlegelve a röpirat egészét, azt állapíthatjuk meg, hogy gondolati anyagát tekintve, az nagyjában-egészében a szociáldemokrácia szemhatárán mozog. A szerző szociáldemokrata meggyőződéséről tanúskodik az a dedikáció is, melyet az Országos Széchényi Könyvtárban 610648. sz. alatt őrzött példányon olvashatunk: „Garami elvtársamnak tiszteletem és nagyrabecsülésem jeléül 1918. nov. 26. Latinca Sándor.” Egy ponton azonban — mint arra elsőnek Mészáros Károly hívta fel a figyelmet²⁶ — túlmutat azon. Éspedig annak felismerésében, hogy a nacionalista hullám csak ideig-óráig bódíthatja el a munkásságot, és a kijózanodást a saját uralkodó osztálya ellen kirobbanó, minden korábbinál élesebb osztályharc fogja követni. Ebben, a röpirat keletkezésének időpontjában, csak Lenin és a forradalmi baloldal bízott²⁷.

Visszatérve a frontra, fokozódik benne az elkeseredés a háború, s a háborút előidéző társadalmi viszonyok ellen. A szociáldemokrata intellektuelben beérik az elszánt forradalmár. „Gyűlölöm a világot, ezt a megfertőzött társadalmi rendszert, amely ide hozott engem” — írja feleségének, Manz Erzsébetnek 1918. május 15-én²⁸.

1918 júliusában Lengyelországba vezénylik²⁹. Aleksandrow városában kapcsolatba kerül az ottani szeszgyár bolsevik munkásaival, és részt vesz szervezkedésükben³⁰. 1918 októberében hazatér, majd tagja lesz a Magyar Nemzeti Tanács Katonatanácsának³¹.

November 3-án a Katonatanács megbízottjaként részt vesz a kőbányai pályaudvar tisztjeinek és legénységének gyűlésén³². Decemberi közgyűlésén a Munkások Irodalmi és Művészeti Országos Szövetsége Somló Dezsővel együtt elnökévé választja³³. E minőségében azonban már aligha fejt ki érdemleges tevékenységet, minthogy a forradalom rövidesen más, a gyakorlat szempontjából fontosabb posztra állítja, s hamarosan a fővárosból is elkerül.

A forradalom, a változások ismét írásra késztetik. 1918 decemberében *Nem kell hadsereg!* címmel röpiratot ír. Habár a munka nem jut sajtóhoz, kézírata megérdemli figyelmünket, minthogy ezúttal újra csak olyan írás áll előttünk, mely sokat mond szellemi-politikai arculatáról.

Alap gondolata az itt idézett két megállapításban summázódik: A „demokráciának, a népuralomnak nincsen szüksége hadseregre”. „Hogy új világot teremtsünk az emberiség számára, el kell törölni a mai militarizmust..., és meg kell valósítani a munkások fegyveres szervezetét”.

A kéziratnak a továbbiakban két vonatkozása érdemel figyelmet. Az egyik a világháborút követő forradalmak jellegének meghatározása. Világosan áll előtte, hogy a forradalom „nem polgári forradalom többé, hanem a katonazubbonyba beöltöztetett nép földrengésszerű megnyilatkozása”. A katonaságnak a forradalomban játszott szerepéről azonban arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a forradalom elsősorban antimilitarista forradalom, s mint ilyen, nyitánya, előjátéka a munkásforradalomnak.

„A világháborút követő forradalom — írja — elsősorban antimilitarista forradalom volt, s aki ezt a nagy forradalmi átalakulást nem akarja észrevenni, vagy másnak látja, az nem ismeri ennek a nagy társadalmi átalakulásnak, a forradalomnak törvényeit, mely szerint a polgári forradalmat nem a munkásforradalom, hanem a katonai forradalom követi, hogy a militarizmus megszűnése után a munkásforradalom annál könnyebben szervezhesse meg jogos hatalmát.” Nyilvánvaló, hogy itt a dolgok jelenlégi oldalának egyoldalú megragadásából származó tévedésről van szó. Mégis pozitívuma értékelésének, hogy abban, ha nem is kristálytisztán, de mégis megfogalmazást nyer a permanens forradalom gondolata.

A másik figyelemre méltó mozzanat az 1918—19-ben oly élesen felvetődő nemzeti kérdés megoldására vonatkozó javaslata. Ha „Magyarország komolyan veszi az elszakadni készülő nemzetiségek törekvéseit — mondja —, nem kellene egyebet tenni, mint feláldozni a nagybirtokot, »a föld legyen azé, aki megműveli«, s így a nemzetiségi mozgalom nagybirtokos vezetői kezéből kiesne a vezetői szerep, az a román paraszt, vagy szerb paraszt pedig, aki 20—30 hold ura lesz, nem fog soha kikíváncozni egy olyan hazába, ahol legfeljebb a nyomorúság vár reá.”³⁴ Ezeket olvasva nem szorul bizonyításra, hogy aki a nemzetiségi kérdés mélyén is agrárkérdést látott, s azt a nagybirtok felosztásával vélte megoldhatónak, annak az ugyancsak napirenden levő földkérdés megoldásáról sem igen lehettek lényegesen eltérő nézetei.

Ha összegezni kívánjuk az eddigieket, s néhány vonással vázolni akarjuk szellemi portréját és politikai egyéniségét, akkor azt kell mondanunk, hogy gondolkodásának alapszövegét a marxizmus alkotta, politikai elképzelései általában a hazai szociáldemokrácia horizontján mozogtak, de voltak pontok, amelyeken túl is jutott azon. Az agrárkérdésben a nagybirtok felosztásának álláspontját vallotta, bár szocialista mivoltánál fogva, már akkor sem lehetett merőben idegen tőle a szocialista szövetkezés gondolata.

Szellemi portréja után nem felesleges, ha röviden testi valóságában is megidézzük, és néhány, eddig nem érintett tulajdonságáról is ejtünk egy-két szót.

A Kaposvári Megyei Börtön fogolytörzskönyvének adatai szerint 166 centiméter magas volt³⁵; törekeny, Hamburger szavával „vézna” testalkatú³⁶. Haja, szemöldöke, arcbőre barna, arca, álla hosszú, bajuszt, szakállt nem viselt. Szeme kékes volt³⁷. Külseje egyszerű, puritán. „Ítélete — ugyancsak Hamburger szavaival — gyors és biztos volt, cselekedeteiben higgadt, megfontolt, meggyőződésében kemény, megingathatatlan, a proletárság érdekeinek védelmében a végső konzekvenciáig eljutó, könyörtelen.”³⁸ A magyar nyelven kívül, a források szerint, a németet, a románt beszélte³⁹, de minden bizonnyal értett franciául is. „Puritán-sága, személyes példaadása mindenkire, aki környezetében volt, buzdítoág hatott.” Nagyszerű szónok és agitátor volt. „... Belevitte az agitációba — olvashatjuk Hamburgertől — az apostolok fáradhatatlanságát, türelmét, szeretetét, a forradalmár szívósságát, keménységet, meggyőző-döttségét, halálmegvetését és fanatizmusát.” Majd a szónokot így méltatja: „Beszédei egyszerűek, cikornya nélkül valók, tárgyhoz szólók és

meggyőzőek voltak. A parasztság, cselédség bálványozta. A parasztfogó demagógiától undorodott.” A földműves proletárság „bajait, fájdalmát, észjárását” mélyen és közelről ismerte⁴⁰.

Így áll előttünk a forrásokból megismerhető Latinca, 33 évesen, de már eseményekben és tapasztalatokban gazdag pályával a háta mögött, néhány héttel azelőtt, hogy Somogyba indulna, amikor 1918. december 19-én főhadnagyként leszerel⁴¹, s maga is válaszút elé ér: hová menjen, mit kezdjen ezután?

Előbb volt munkahelyére, a Molnár-céghez akar visszamenni, de mivel ott alkalmazást nem kap, a Földmunkások és Kiszgazdák Országos Szövetségének lép szolgálatába⁴². Eleinte a központban dolgozik. Lelkesedéssel végzi munkáját, s a vidéket járja. Mint a központ kiküldöttje, 1919. január 12-én részt vesz Tolnában a szekszárdi földmunkás csoport alakuló ülésén, melynek megalakítására már a múlt év december 22-én határozatot hoztak az ottani földmunkások⁴³. Hosszú beszédében ismerteti a magyar szociáldemokraták agrárprogramját, a „szocializálásra és kommunizálásra vonatkozó álláspontját”. Ez utóbbi — az egykorú tudósítás szerint — az értekezlet „törülmetszett”, „földműves tagjai”-nak nemtetésését váltja ki⁴⁴. Beszédében visszautasítja a Szociáldemokrata Pártra szórt rágalmakat, s Nagyatádi Szabó István politikájával foglalkozva rámutat, hogy a kiszgazdáknak nem az ezerholdasokkal paktáló Kiszgazda Pártban, hanem a Földmunkások és Kiszgazdák Országos Szövetségében a helyük⁴⁵.

Az értekezletnek, a beszédnek visszhangja van. Minden valószínűség szerint az ő beszédét idézi a szekszárdi sajtó, amikor néhány hét múlva polémiát kezd az értekezleten elhangzottakkal: „Hogy vannak gazdák, akik tejben-vajban fürödnek, ellenben a munkások áznak-fáznak, kopálnak, ez annak tulajdonítható, hogy magántulajdon van, tehát meg kell szüntetni a magántulajdont, mert csak úgy lehet egyenlőség.”⁴⁶

A szövetség, mely épp ekkor éli fénykorát, lázas sietséggel dolgozik szervezetei kiépítésén, s legjobb erőit és minden nélkülözhető embert vidékre küld a szervezés előmozdítására. Így adódik, hogy 1919 januárjában kerületi titkári minőségben a földmunkásság és a szegényparasztság megszervezésére, valamint mozgalmainak irányítására Kaposvárra helyezik. (Tehát nem a KMP megbízásából kerül a városba, mint azt korábban egyes szerzők tudni vélték.) Alig fél év múltán „tüntető ováció” fejezi ki a méltánylást és elismerést a „becsületes, egyenes és őszinte politiká”-ért, „amit Somogy megyében végzett”⁴⁷.

Vajon nem fordul-e vissza, és nem hátrítja-e el a megbízatást, ha előre látja az út végét, s tisztában van mindazzal, amit mi már jól tudunk? Költői kérdés, nézzük ehelyett életének további tényeit.

Rövidítések:

KBT	= Kaposvári Büntetőtörvényszék
L. S.	= Latinca Sándor
LSVI	= Kávássy Sándor: Latinca Sándor válogatott írásai. Kaposvár, 1969.
LSzGy	= Latinca személyi gyűjtemény
PIA	= Párttörténeti Intézet Archivuma
SH	= Somogyi Hírlap
SM	= Somogyi Munkás
VSz	= Világsszabadság

¹ L. S. születési anyakönyvi kivonata. PIA LSzGy.

² Mészáros Károly: *Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság parasztpolitikája 1918—1919. (Különös figyelemmel Son.ogyra.)* Bp. 1966. 59. l.

³ Mikessy Sándor: *A Latinca vezetéknévéről.* Magyar Nyelvőr, 1962. 2. sz. 221—222. l. Uő mutat itt rá, hogy Latinca nevének c-vel történő írása „román helyesírási hatás”-ra vezethető vissza, illetőleg „laikus származtatás” alapján „gimnáziumi tanulmányainak hatására” maga Latinca kezdte nevét c-vel írni, s ezekre, valamint más érvekre hivatkozva a k-val történő írásmód mellett foglal állást. Jöllehet érveit elfogadhatónak találjuk, mégis úgy véljük, hogy történeti személyiségek esetében azt az írásmódot kell irányadónak tekinteni, amit maga a történeti személyiség követett. Ez okból tartjuk magunkat következetesen a Latinca által használt alakhoz.

⁴ A családra vonatkozó adatok dr. Latinca Róbert szíves közlése alapján.

⁵ *Az aradi m. k. állami főreáliskolának értesítője az 1896—97. iskolai évről.* Közli: Boros Vida igazgató. Arad, 1897. 54. l.; Ua. az 1897—98. iskolai évről. Közli: Boros Vida igazgató. Arad, 1898. 54. l.; Ua. az 1898—99. iskolai évről. Közli: Boros Vida igazgató. Arad, 1899. 60. l.

⁶ Jegyzőkönyv L. S. 1919. szeptember 16-án történt kihallgatásáról. PIA KBT 1919. — B. 2112. V.

⁷ *Az Arad városi polgári fiúiskola jelentése az 1899—1900. iskolai évről.* Közli: Almási T. Pál igazgató. Arad, 1900. 29. l.; Ua. az 1901. iskolai évről. Közli: Almási T. Pál igazgató. Arad, 1901. 37. l.; Ua. az 1901—1902. iskolai évről. Közli: Almási T. Pál igazgató. Arad, 1902. 41. l.

⁸ Jegyzőkönyv L. S. 1919. szept. 16-án történt kihallgatásáról. PIA KBT 1919. — B. 2112. V.

⁹ LSVI 59. l.

¹⁰ Kovács József visszaemlékezései. PIA H—K—20.

¹¹ Október 6. Lippai Újság, 1905. okt. 8.

¹² *Tóth József igazgató távozása.* Lippai Újság, 1906. febr. 18.; *Új igazgató a lippai keresk. iskolában.* Lippai Újság, 1906. febr. 25.

¹³ Latinca lippai diákéveire: *A Lippai Állami Felsőkereskedelmi Iskola 1902—1903. tanévi értesítője.* Közli: Tóth József igazgató. Lippa, 1903. 56. l. Ua. 1903—1904. Közli: Tóth József igazgató. Lippa, 1904. 45., 46., 63. l.; Ua. 1904—1905. Közli: Tóth József igazgató. Lippa, 1905. 49., 50., 51., 57., 58., 59., 64. l.; Ua. 1905—1906. Szerk.: Kovács József igazgató. Lippa, 1906. 16., 44., 45., 46., 55. l.

¹⁴ Jegyzőkönyv L. S. 1919. szept. 16-án történt kihallgatásáról. PIA KBT 1919. — B. 2112. V.

¹⁵ LSVI 59. l.

¹⁶ Jegyzőkönyv L. S. 1919. szept. 16-án történt kihallgatásáról. PIA KBT 1919. — B. 2112. V.

¹⁷ L. S. belépési nyilatkozata és tagkönyve. PIA LSzGy.

¹⁸ Latinca Sándorné: *Életrajz.* PIA H—L—29.; L. S. házassági anyakönyvi kivonata. PIA LSzGy.

¹⁹ Jegyzőkönyv L. S. 1919. szept. 16-án történt kihallgatásáról. PIA KBT 1919. — B. 2112. V.

²⁰ LSVI 7. l.

- ²¹ Jegyzőkönyv L. S. 1919. szept. 16-án történt kihallgatásáról. PIA KBT 1919. — B. 2112. V.
- ²² LSVI 7—8. l.
- ²³ PIA LSzGy.
- ²⁴ Mészáros Károly: *Latinca Sándor 1886—1919. Élet és Tudomány*, 1961. 39. sz. 1220. l.
- ²⁵ *Most jelent meg!* SH 1919. febr. 12.
- ²⁶ Mészáros: *Latinca* ... i. h.
- ²⁷ Erről bővebben *A publicista Latinca* c. cikkemben. Jelenkor, 1969. 3. sz. 277—279. l.
- ²⁸ LSVI 12—13. l.
- ²⁹ Szabó Gyula: *Latinca (!) Sándor harctéri feljegyzései (1916—1918)*. Hadtörténelmi Közlemények, 1959. 259. l.
- ³⁰ LSVI 59. l.
- ³¹ Szabó Gyula: *Latinca Sándor „a szegény proletárság igaz védője”*. Kaposvár, 1955. 15. l.
- ³² Parancs. PIA LSzGy.
- ³³ M. Abonyi Arany: *Latinca Sándor a Munkások Irodalmi és Művészeti Országos Szövetségének elnöke*. (Kézirat.) PIA H—A—16.
- ³⁴ Kávássy: *A publicista Latinca*. I. h. 278. l. — A kézirat eredetije a PIA LSzGy-ben. Részleteket találni belőle LSVI 14—15. lapjain.
- ³⁵ A Kaposvári Megyei Börtön fogolytörzskönyvének Latincára vonatkozó lapját *Latinca Sándor elfogatása és mártírhalála (1919. aug. 6.—szept. 17.)* c. dolgozatának függelékeként közli Andrassy Antal. Somogyi Szemle, 1971. 1. sz. 51. l.
- ³⁶ Hamburger Jenő: *A kaposiak*. Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1919—1929. Bp. 1964. 41. l.
- ³⁷ Andrassy i. h.
- ³⁸ Hamburger i. h.
- ³⁹ Jegyzőkönyv L. S. 1919. aug. 30-án történt kihallgatásáról. PIA KBT 1919. — B. 1456. III.
- ⁴⁰ Hamburger i. h.
- ⁴¹ PIA LSzGy.
- ⁴² Jegyzőkönyv L. S. 1919. szept. 16-án történt kihallgatásáról. PIA KBT 1919. — B. 2112. V.
- ⁴³ *A szociáldemokrata földművesek szervezkedése*. Tolna megyei Közlöny, 1918. december 29.
- ⁴⁴ *Szociáldemokrata megyei pártértekezlet*. Tolna megyei Közlöny, 1919. jan. 19.
- ⁴⁵ *Országos szervezkedés*. VSz 1919. jan. 21.
- ⁴⁶ *Országos értekezlet*. Tolna megyei Közlöny, 1919. jan. 26.
- ⁴⁷ *A kaposvári munkásság állásfoglalása*. SM 1919. aug. 5.